

Formy i zakres pomocy prawnej świadczonej przez organizacje pozarządowe

Grzegorz Wiaderek, Michał Ziółkowski

Szeroko rozumiana pomoc prawna stanowi ważny element działalności wielu organizacji pozarządowych. Wynika to z jednej strony z istoty ich działalności, z drugiej zaś z niedostatków funkcjonującego w Polsce systemu pomocy prawnej. Potrzeby w tym zakresie starają się wypełniać między innymi organizacje pozarządowe.

Formy i sposób udzielanej pomocy prawnej są bardzo różne. Składają się na nią proste działania – polegające na podstawowej informacji prawnej, ale także specjalistyczne poradnictwo, aż do skomplikowanych akcji prawnych podejmowanych w ramach reprezentowania obywateli przed sądami lub organami administracyjnymi czy litygacji strategicznej. Skala działań podejmowanych przez organizacje pozarządowe w zakresie pomocy prawnej z roku na rok jest coraz większa. Coraz silniejsza jest też specjalizacja wielu organizacji. Istnieją dziedziny życia, w których są one jedynym źródłem fachowej, dobrze zdiagnozowanej i sprofilowanej pomocy prawnej. Od lat słusznie podnosi się tezę, że organizacje pozarządowe powinny być trwałym składnikiem zreformowanego systemu pomocy prawnej w Polsce. Wskazuje się przy tym na potencjał, którym dysponują i na szczególną znajomość problemów grup społecznych i obywateli, którzy najbardziej potrzebują pomocy prawnej. Decydentom nie ułatwia zadania brak usystematyzowanych danych o skali pomocy prawnej udzielanej przez organizacje pozarządowe, sposobie pracy, wypracowanych praktykach itd. Potrzebę przeprowadzenia pogłębionych badań na ten temat autorzy uznają za niezbędną dla możliwości pełnej oceny zakresu i znaczenia funkcjonowania trzeciego sektora w dziedzinie pomocy prawnej.

Niniejsze opracowanie ma na celu ogólne wskazanie rozmiarów pomocy prawnej udzielanej przez sektor pozarządowy oraz próbę jej usystematyzowania. Przedstawione w tekście informacje, dotyczące poszczególnych organizacji pozarządowych, mają charakter jedynie przykładowy i nie wyczerpują – co oczywiste – całości działań wszystkich organizacji pozarządowych zaangażowanych w udzielanie pomocy prawnej.

Analiza zagadnienia zakresu, form oraz skuteczności pomocy prawnej udzielanej przez organizacje trzeciego sektora wymaga poczynienia uprzednio pewnych założeń metodologicznych. Na szerokie – przyjęte przez autorów – znaczenie terminu „pomoc prawna”¹ składają się: (i) działalność prawna *sensu stricte*, polegająca na zaangażowaniu danej organizacji bezpośrednio w sprawę albo na przekazaniu jej do prowadzenia współpracującym z tą organizacją prawnikom lub kancelariom prawnym, (ii) działalność obywatelska, polegająca na udzielaniu informacji prawnej oraz wskazywaniu możliwych rozwiązań prawnych w przedłożonym stanie faktycznym, (iii) działalność edukacyjna, polegająca na organizowaniu konferencji lub szkoleń, poświęconych problematyce przysługujących jednostce praw oraz instrumentów skutecznego ich dochodzenia, (iv) działalność informacyjna, polegająca na inicjowaniu oraz organizacji medialnych kampanii społecznych mających głównie na celu przybliżenie zagadnień z zakresu praw podstawowych przysługujących jednostce. Tak rozumiana pomoc prawna (z wyjątkiem działalności w zakresie punktu pierwszego) ma charakter głównie pozasądowy i funkcjonuje w Polsce zasadniczo poza sferą działalności państwa.

Bez konieczności wyczerpującej analizy różnorodności form pomocy prawnej udzielanej w sektorze pozarządowym, można wskazać organizacje, których działania w aspekcie przedmiotowym mają wymiar: (i) ogólny, tj. obejmują szeroko rozumianą pomoc z różnych dziedzin prawa oraz (ii) wyspecjalizowany, tj. ograniczony jedynie do wybranej problematyki (np. zaginięcia, przemocy rodzinnej, statusu uchodźców, osób niepełnosprawnych, praw dzieci).

Ponadto bezpłatna pomoc jest udzielana w ramach: nieograniczonego kręgu podmiotowego (kiedy każdy potrzebujący może uzyskać poradę) lub ograniczonego kręgu podmiotowego (udzielenie porady warunkowane jest spełnieniem kryteriów np. majątkowych).

---

¹ Zob. też. W. Klaus, Ł. Bojarski, *Podstawowe problemy w dostępie obywateli do pomocy prawnej i kierunki ich rozwiązywania, Obywatel i Prawo II. Raport z realizacji Programu*, Warszawa 2006, s. 93.

Pomoc prawna *sensu stricte* organizacji pozarządowych

Pomoc tego rodzaju – jak wyżej wskazano – charakteryzuje się aktywnym zaangażowaniem danej organizacji w przedłożoną jej sprawę. Zaangażowanie może przybrać formę: kompleksowych działań lub selektywnego zaangażowania (np. przystąpienia do sprawy celem przedstawienia opinii prawnej). Ponadto może ono polegać na prowadzeniu sprawy wspólnie ze współpracującym zawodowym prawnikiem lub kancelarią.

Niezależnie od stopnia zaangażowania i jego formy, wśród instrumentów pomocy, którymi posługują się organizacje pozarządowe, wyróżnić można: (i) przystąpienie do procesu na prawach strony, (ii) opinię przyjaciela sądu, (iii) monitoring rozpraw.

Przystąpienie do sprawy

Jedną z podstawowych form udzielania pomocy prawnej, związaną z bezpośrednim zaangażowaniem organizacji społecznych w przedłożoną im sprawę, jest przystępowanie do postępowania. Pomoc ta polega na „próbie wpłynięcia” na rozstrzygnięcie w interesie prywatnym jednej ze stron postępowania lub szerzej – w interesie społecznym (publicznym). W zależności od rodzaju postępowania przybiera ona różny charakter i zakres.

W postępowaniu karnym ramy udziału organizacji społecznych wyznacza treść art. 90 par. 1 k.p.k.². Przepis ten pozwala na przystąpienie do postępowania karnego przez reprezentanta, który w nim uczestniczy z uwagi na potrzebę ochrony interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego, objętego zadaniami statutowymi. Zwłaszcza zaś ochrony wolności i praw człowieka³. Udział został ograniczony jedynie do postępowania sądowego, co oznacza, że wykluczony jest udział w postępowaniu przygotowawczym. Zgłoszenie jest dopuszczalne do rozpoczęcia przewodu. Z regulacji tej korzystają bardzo często organizacje bronią-

---

² Szerzej na temat udziału przedstawiciela organizacji społecznej zob. K. Marszał, *Przedstawiciel społeczny w procesie karnym*, „Problemy Prawa Karnego” 2001, nr 24, s. 124; K. Papke-Olszauskas, K. Woźniewski, *Przedstawiciel społeczny w polskim procesie karnym – wybrane zagadnienia*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2003, nr 11, s. 147; P. Hadrych, *Warunki dopuszczenia przedstawiciela społecznego do udziału w postępowaniu sądowym*, „Prokuratura i Prawo” 2002, nr 2, s. 53.

³ J. Tylman, T. Grzegorzcyk, *Polskie postępowanie karne* (wyd. 5), Warszawa 2005, s. 351.

ce praw kobiet (np. Centrum Praw Kobiet) czy organizacje działające w obronie praw więźniów.

W tym kontekście należy odnotować pozytywne skutki działania tych organizacji pozarządowych⁴, które efektywnie przystępują do postępowania zarówno w I, jak i w II instancji. Stosowana przez organizacje argumentacja opiera się głównie na wykładni literalnej i historycznej, albowiem z treści art. 90 k.p.k., usunięto ograniczenie dotyczące możliwości przystępowania do postępowania jedynie w pierwszym stadium, tj. do zamknięcia przewodu w I instancji. Nowe brzmienie przepisu wymaga, aby zgłoszenia dokonano jedynie „do rozpoczęcia przewodu”⁵. Powyższą argumentację wzbogaca wykładnia systemowa. Uznać bowiem należy, iż ustawodawca mając na względzie jedną z naczelných zasad procesu (zasadę dążenia do prawdy obiektywnej) oraz świadom rozwoju pozarządowego i społecznego systemu instytucjonalnej ochrony praw człowieka, celowo zrezygnował z ograniczającego zapisu i poszerzył zakres uczestnictwa w sprawach karnych.

Ponadto, pozytywnie należy ocenić proponowaną przez niektóre organizacje (np. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej) wykładnię na rzecz poszerzenia uprawnień przedstawiciela społecznego. Za trafny należy uznać pogląd, oparty na treści art. 91 w związku z art. 9 par. 2 i art. 167 k.p.k., o możliwości składania wniosków dowodowych przez przedstawiciela społecznego⁶.

Na uwagę zasługuje również wykorzystanie przez organizacje społeczne art. 42 k.k.w., przewidującego możliwość ustanowienia przez skazanego swojego przedstawiciela. Przykładem jego zastosowania jest dopuszczenie przedstawicieli organizacji społecznych do postępowania przed sądami penitencjarnymi⁷.

---

⁴ Przykładowo zob. Zgłoszenie udziału Przedstawiciela Społecznego z 10 października 2007 roku w sprawie przed Sądem Okręgowym w Lublinie o sygn. XI Ka 1019/07.

⁵ Zob. S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005, s. 197.

⁶ Dopuszczony do udziału w postępowaniu sądowym przedstawiciel organizacji społecznej (art. 90 k.p.k.) jako inna niż strona osoba bezpośrednio zainteresowana (art. 9 par. 2 k.p.k.) może wypowiadać się i składać oświadczenia na piśmie (art. 91 k.p.k.) w postaci wniosków o dokonanie czynności, które organ ma obowiązek podejmować z urzędu (art. 9 par. 2 k.p.k.) np. co do przeprowadzenia dowodu (art. 197 k.p.k.).

⁷ Szerzej na temat jawności posiedzeń aresztowych zob. Stanowisko Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w kwestii jawności posiedzeń aresztowych z 20 listopada 2007 roku, Uwagi z konferencji pt. Spór o jawność posiedzeń aresztowych – Warszawa dn. 28 listopada 2007 (zob. <http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/pl/aktualnosci/spor-o-jaw-nosc-posiedze-aresztowych-konferencja-w-2.html>), A. Łukaszewicz, *Okoliczności aresztu powinny być jawne*, „Rzeczpospolita” 28 listopada 2007.

Ponadto, w ramach reprezentacji skazanego, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej koordynuje program „łączników z wolnością”. Jego istota polega na organizacji wsparcia przy załatwianiu niezbędnych spraw administracyjnych skazanego oraz reprezentowaniu go przed organami spoza zakładu karnego.

Szeroką przedmiotowo pomoc w formie przedstawicielstwa świadczy również „Klinika art. 42” działająca w ramach Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. Zrzeszając studentów-wolontariuszy (współpracujących z prawnikami zatrudnionymi w Fundacji) klinika zajmuje się sprawami: (i) odroczenia wykonania kary pozbawienia wolności, (ii) zmiany typu zakładu karnego, (iii) udzielania przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności⁸, (iv) przepustek, (v) skarg do sądu na legalność wymierzenia kary dyscyplinarnej lub osadzenia w celi zabezpieczającej, (vi) zakwalifikowania do kategorii osadzonego niebezpiecznego, (vii) warunkowego przedterminowego zwolnienia, w tym procedur przygotowywania się skazanego do życia po zwolnieniu⁹.

W postępowaniu cywilnym zakres działalności organizacji społecznych wyznacza art. 8 k.p.c. Udział w postępowaniu może więc polegać na: (i) wszczęciu postępowania cywilnego, (ii) wstąpieniu do postępowania już toczącego się, (iii) przedstawienie poglądu istotnego dla sprawy na zasadzie z art. 63 k.p.c., (iv) byciu pełnomocnikiem strony w wypadkach wskazanych w ustawie¹⁰. Tytułem przykładu zaangażowania w sprawy cywilne można wskazać działalność Programu Spraw Precedensowych Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie Bożeny Łopackiej przeciwko Jeronimo Martins¹¹.

---

⁸ Przykładowo można wskazać sprawę Piotra S. (sygn. akt T 18471), w której Sąd Okręgowy w Olsztynie uwzględnił przedstawioną przez studenta (pracownika Kliniki art. 42) opinię prawną w sprawie przedłużenia przerwy w odbywaniu kary pozbawienia wolności i przychylił się tym samym do stanowiska klienta (zob. J. Lewandowska, *Klinika 42*, Biuletyn informacyjny HFPC: W interesie publicznym, nr 7/2006, s. 2).

⁹ Zob. J. Lewandowska, *Klinika 42*, Biuletyn informacyjny HFPC: W interesie publicznym, nr 1/2006, s. 2, A. Kremplewski, *Klinika 42*, Biuletyn programu: Zwiększenie świadomości społecznej oraz wzmocnienie roli organizacji pozarządowych w zakresie rzecznictwa i monitoringu, nr 1/2007, s. 5.

¹⁰ Szerzej zob. T. Misiuk, *Zadania organizacji społecznych w sądowym postępowaniu cywilnym*, „Prokuratura i Prawo” 1966, z. 9, s. 304; T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska, *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego*, t. I, Warszawa 2001, s. 76; J.A. Rybczyńska, M. Płoska-Pecio, *Działania prawne w interesie publicznym (litygacja strategiczna) jako forma działania organizacji ochrony praw człowieka*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, vol. XII, Lublin 2005, s. 107–111.

¹¹ Zob. A. Bodnar, *Koniec sprawy Bożeny Łopackiej przeciwko Jeronimo Martins*, Biuletyn Informacyjny Programu Spraw Precedensowych HFPC, nr 7/2007, s. 2–3.

Sprawa dotyczyła powództwa byłej pracownicy sklepu sieci „Biedronka” o zapłatę 35 000 zł z tytułu godzin nadliczbowych. Helsińska Fundacja Praw Człowieka zgłosiła swój udział do postępowania w II instancji, angażując się aktywnie w udział w rozprawach oraz przedstawiając opinię niezależnego eksperta¹². Ostatecznie sąd apelacyjny, orzekając na korzyść powódki, podzielił część przedstawionych przez prawników Fundacji argumentów; w szczególności w zakresie oceny wszechstronności postępowania dowodowego.

W procedurze administracyjnej, jak również w postępowaniu sądo-administracyjnym organizacja społeczna może zostać dopuszczona do postępowania „na prawach strony”¹³. Zgodnie z art. 31 § 1 k.p.a., „Organizacja społeczna może w sprawie dotyczącej innej osoby występować z żądaniem: wszczęcia postępowania (pkt. 1), dopuszczenia jej do udziału w postępowaniu, jeżeli jest to uzasadnione celami statutowymi tej organizacji i gdy przemawia za tym interes społeczny”. Ponadto zgodnie z treścią art. 31 § 3 k.p.a., organizacja społeczna, która nie uczestniczy w postępowaniu na prawach strony, może za zgodą organu administracji publicznej przedstawić swój pogląd w sprawie. Z regulacji tych szeroko korzystają w szczególności organizacje działające na rzecz uchodźców (np. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Centrum Pomocy Prawnej z Krakowa, Fundacja Instytut na rzecz Państwa Prawa¹⁴), osiągając bardzo znaczące sukcesy wyznaczające linię orzecznictwa sądów administracyjnych w sprawach dotyczących uchodźców.

Opinia przyjaciela sądu

Coraz popularniejszą formą bezpośredniego zaangażowania organizacji społecznych w przedkładane im sprawy jest instytucja opinii przyjaciela sądu (*amicus curiae*)¹⁵.

---

¹² Na wcześniejszym etapie postępowanie było obserwowane przez obserwatorów Fundacji pod kątem rzetelności i zachowania prawa do sądu.

¹³ Szerzej zob. M. Szubiakowski, w: M. Wierzbowski (red.), *Postępowanie administracyjne – ogólne, podatkowe, egzekucyjne i przed sądami administracyjnymi* (wyd. 10), Warszawa 2006, s. 59, D. Sześciło, *Zasada społeczeństwa obywatelskiego a udział fundacji w postępowaniu administracyjnym*, „Trzeci Sektor” 2007, nr 11.

¹⁴ W 2007 roku Fundacja była zaangażowana w 64 różne sprawy o charakterze prawno-administracyjnym.

¹⁵ J. Rybczyńska, M. Płoska-Pecio, *Działania prawne w interesie publicznym (litygacja strategiczna) jako forma działania organizacji ochrony praw człowieka*, s. 3.

Opinia przyjaciela sądu może być również z powodzeniem wykorzystana przy zaangażowaniu w sprawę indywidualną. Niemniej jednak nadal istotne jest (w odróżnieniu od pism procesowych pełnomocników stron), by opinia uwzględniała ogólny wymiar sprawy i prezentowała szeroki wachlarz poglądów doktryny na dane zagadnienie. Niezależnie od sposobu wykorzystania, opinia powinna bowiem dostarczać sądowi informacji w kwestiach istotnych dla sprawy, które niekoniecznie są uwzględniane przez strony¹⁶.

Niezależnie od rodzaju postępowania, w ramach którego składana jest opinia, można wskazać kilka jej cech istotnych. Są to: (i) niewiążący dla sądu charakter opinii, która jednakże wymaga ustosunkowania się w uzasadnieniu do orzeczenia¹⁷, (ii) dowodowy wymiar opinii, która wchodzi w skład zgromadzonego przez sąd materiału i ma taki sam walor jak dowody przedstawione przez zainteresowane strony, (iii) brak oceny stanu faktycznego, (iv) charakter opinii związany z celami statutowymi danej organizacji.

Za trafną należy uznać tezę, iż opinie mogą być przedkładane niezależnie od faktu przystąpienia danej organizacji do postępowania. Ponadto, organizacje społeczne mogą przedstawiać opinie zarówno sądom powszechnym, sądom szczególnym (np. w postępowaniu sędziowsko-administracyjnym)¹⁸, jak również Trybunałowi Konstytucyjnemu¹⁹ oraz trybunałom międzynarodowym.

Tytułem przykładu opinii przyjaciela sądu, składanych przez organizacje społeczne przed sądami powszechnymi w ostatnich latach, można wskazać: (i) opinię w sprawie dyskryminacji osób nieheteroseksualnych, które padają ofiarą „mowy nienawiści” (*hate speech*) i „przestępstw nienawiści” (*hate crimes*)²⁰, (ii) opinie w sprawach stosowania art. 212 k.k.

---

¹⁶ Zob. też. A. Zieliński, *Glosa do uchwały NSA z 12 grudnia 2005 roku o sygn. II OPS 4/05*, „Państwo i Prawo” 2006, nr 8.

¹⁷ Zob. J. Jodłowski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*, t. 1, Warszawa 1989, s. 142.

¹⁸ Zob. Uchwała 7 sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego z 12 grudnia 2007 roku (II OPS 4/05).

¹⁹ Zob. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16 stycznia 2006 roku, sygn. SK 30/05 (w związku z par. §11 ust. 2 uchwały Zgromadzenia Ogólnego Sędziów Trybunału Konstytucyjnego z 22 października 1997 roku).

²⁰ Irmina Kotiuk, Opinia Prawna PSEP w sprawie z oskarżenia prywatnego Ingi Kostrzewy, Agnieszki Kraski, Sandry Rutkiewicz i Joanny Reniger przeciwko Jackowi Tomczakowi i Przemysławowi Alexandrowiczowi oskarżonym o czyny określone w art. 212 § 1 i 212 § 2 kodeksu karnego o sygn. akt XXIII K 20/05/11 (http://www.psep.pl/index.php?co=page&hopsa=pliki/strony/psep_walczy_w_sadzie&mm=4).

(zniesławienie)²¹, (iii) opinię w sprawie zastosowania przepisu penalizującego znieważenie uczuć religijnych²², (iv) opinię w sprawie zastosowania przepisu penalizującego znieważenie głowy państwa²³.

Ponadto, w 2006 roku Helsińska Fundacja Praw Człowieka złożyła po raz pierwszy opinię przyjaciela sądu w postępowaniu przed Sądem Najwyższym²⁴. Sąd podzielił wyrażone wówczas stanowisko, iż przebywanie w przeludnionej celi może naruszać dobra osobiste²⁵. Wyrok ten ma istotne znaczenie dla wielu osadzonych, z uwagi na fakt ciągle utrzymującego się w zakładach karnych przeludnienia.

W efekcie coraz większego zaangażowania organizacji społecznych w postępowaniu przed Trybunałem Konstytucyjnym, wyraźnie wzrosła liczba opinii składanych w związku ze skargami konstytucyjnymi lub wnioskami o kontrolę abstrakcyjną. Jako przykład można wskazać: (i) opinię dotyczącą konstytucyjności przepisów o możliwości uznania skargi kasacyjnej za „oczywiście bezzasadną”²⁶, (ii) opinię dotyczącą konstytucyjności przepisów ustawy lustracyjnej²⁷, (iii) opinię dotyczącą konstytucyjności przepisów uzależniających realizację wolności zgromadzeń od uzyskanego zezwolenia w rozumieniu prawa o ruchu drogowym²⁸, (iv) opinię dotyczącą niekonstytucyjności przepisów uniemożliwiających uzyskanie zwrotu kosztów za usługi adwokackie osobom niewinnym²⁹.

---

²¹ Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie Grzegorza B. (sygn. akt VI Ko 628/05) – dotycząca Skazania za zniesławienie przełożonego poprzez kierowanie krytycznych pod jego adresem listów do Ministra Obrony Narodowej; Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka sprawie „Gazety Bytowskiej” (sygn. akt II 342/06) – odpowiedzialności za zniesławienie na forum internetowym; zob. też. Raport z działalności 2005–2006 Programu Spraw Precedensowych, s. 16.

²² Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie Radosława R. (sygn. XI Ka 1019/07), zob. też. M. Ziółkowski, *Obraza uczuć religijnych „obraża” wolność słowa*, Biuletyn Informacyjny Programu Spraw Precedensowych HFPC, nr 3/2007, s. 6.

²³ Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie Huberta H. (sygn. VIII K 41/06).

²⁴ Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie Adama D. (sygn. V CSK 431/06).

²⁵ <http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/pl/aktualnosci/przeludnienie-w-wiezieniach-wyrok-sadu-najwyzs.html>

²⁶ Opinia Prawna Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie skargi konstytucyjnej dotyczącej zgodności z Konstytucją RP art. 535 § 2 k.p.k. (sygn. SK 30/05), zob. też. E. Siedlecka, *Sąd nie może mówić: to oczywiście bezzasadne*, „Gazeta Wyborcza” 17 stycznia 2006.

²⁷ Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie o sygn. K/07.

²⁸ Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie o sygn. K 21/05.

²⁹ Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka z 26 lipca 2006 roku w sprawie Jolanty W., zob. też Raport z działalności 2005–2006 Programu Spraw Precedensowych, s. 11.

Omawiając instytucję opinii przyjaciela sądu nie sposób pominąć zaangażowania polskich organizacji społecznych w pomoc prawną w ramach spraw rozpatrywanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. Przykładem są chociażby: opinia w sprawie *Tysiąc v. Polska* – dotycząca pozytywnych obowiązków państwa w zakresie ochrony prawa do życia prywatnego³⁰ oraz opinia w sprawie *Czarnowski v. Polska* – dotycząca problematyki stosowania tzw. przepustek losowych, które reguluje art. 141a k.k.w.³¹

Przytoczone powyżej wybrane przykłady wskazują na szeroki zakres przedmiotowego zastosowania opinii przyjaciela sądu. Przywołane opinie dotyczą bowiem zagadnień zarówno o charakterze procesowym, jak i materialnym, z różnych gałęzi prawa cywilnego, karnego i administracyjnego.

Litygacja strategiczna

Szczególnym rodzajem pomocy prawnej jest tzw. litygacja strategiczna. Termin ten obejmuje szereg skoordynowanych działań o charakterze prawnym, które podejmowane są z uwagi na nadrzędny (wyznaczony z góry cel) i zmierzają do osiągnięcia skutku o charakterze systemowym.³² Pojęcie to oznacza zatem prowadzenie postępowań sądowych w indywidualnych sprawach – istotnych dla realizacji interesu publicznego – skierowane na zmianę wadliwego prawa lub wadliwej praktyki jego stosowania, a także na wskazywanie ewentualnych luk w prawie. Szeroki i kompleksowy wymiar działań obejmuje zarówno działania prawne (np. wnoszenie i popieranie powództwa, przystąpienie do postępowania) oraz działania medialne i społeczne (np. nagłaśnianie danego problemu w mediach, prowadzenie szkoleń).

Nadrzędnym założeniem działań litygacyjnych jest trwała zmiana praktyki lub prawa. Osiągnięcie tego skutku może nastąpić przez: (i) uzyskanie precedensowego wyroku w konkretnym postępowaniu sądowym, który będzie promieniował i współkształtował orzecznictwo innych są-

---

³⁰ Opinia Federacji na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny oraz Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie Alicja Tysiąc przeciwko Polsce, nr skargi 5410/03 (<http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/pl/aktualnosci/sprawa-alicji-tysiac-trybunal-podzielil-uwag.html>), zob. też D. Pudzianowska, A. Bodnar, *Wygrana w sprawie Alicji tysiąc*, Biuletyn Informacyjny Programu Spraw Precedensowych HFPC, nr 3/2007, s. 1–2.

³¹ Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka w sprawie Czarnowski v. Polska, nr skargi 28586/03 (http://www.hfhrpol.waw.pl/precedens/images/stories/czarnowski_amicus.pdf).

³² Zob. A. Bodnar, *Litygacje strategiczne dotyczące systemu dostępu do pomocy prawnej*, w: *Obywatel i Prawo II edycja. Raport*, Warszawa 2006, s. 77.

dów w podobnych sprawach (np. wyrok Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, Europejskiego Trybunału Praw Człowieka) lub przez (ii) uzyskanie wyroku o mocy powszechnie obowiązującej, który bezpośrednio będzie wpływał na kształt przepisów prawa (np. wyroki Trybunału Konstytucyjnego). W efekcie z przestrzeni normatywnej zostaje usunięta przyczyna zidentyfikowanego wcześniej problemu (np. niewłaściwa praktyka w stosowaniu przepisów o pozbawianiu wolności lub niekonstytucyjna regulacja tychże przepisów).

Przykładem działań systemowych ukierunkowanych na zmianę przepisów prawa i pośrednio związanych z indywidualną pomocą prawną były działania Programu Spraw Precedensowych Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka (dalej: PSP) w sprawie instytucji asesorów³³. Dyskusję o wadliwości w konstrukcji asesury zakończył wyrok Trybunału Konstytucyjnego. Orzekł on, iż pełnienie funkcji sędziów przez asesorów sądowych jest niezgodne z art. 45 ust.1 Konstytucji RP³⁴. Orzeczenie, choć nie rozwiązuje problemu indywidualnego podmiotu, ma kluczowe znaczenia dla jakości obsługi prawnej w Polsce. Może też – zgodnie z przepisami właściwej procedury – stać się podstawą wznowienia postępowania w indywidualnej sprawie.

Systemowe ukierunkowanie działań litygacyjnych nie oznacza bynajmniej, iż nie jest to instrument bezpośredniej pomocy prawnej udzielanej przez organizacje społeczne. Przeciwnie, efektem zastosowania omawianej metody jest zazwyczaj załatwienie konkretnej sprawy konkretnego podmiotu. Nadrzędny (systemowy) cel litygacji (np. zmiana przepisów o tymczasowym aresztowaniu) nie wyklucza bowiem indywidualnego skutku (np. uwolnienie niezasadnie tymczasowo aresztowanego). Z istoty spraw będących przedmiotem litygacji wynika specyficzna współzależność między sytuacją indywidualnego podmiotu a interesem społecznym.

Jako przykład działań litygacyjnych ukierunkowanych na zmianę wadliwej praktyki oraz pomoc indywidualną można wskazać interwencję Stowarzyszenia Interwencji Prawnej w sprawie wydalenia cudzoziemca, jeszcze przed zakończeniem procedury odwoławczej przed Wojewódzkim Sądem Administracyjnym o przyznanie statusu uchodźcy³⁵. Przebywający w Polsce nielegalnie od 2003 roku cudzoziemiec złożył w 2006 roku wniosek o przyznanie statusu uchodźcy. W okresie przed złożeniem wnio-

---

³³ Zob. A. Rzepliński, A. Bodnar, *Asesor nie jest jeszcze sędzią*, „Rzeczpospolita” 29 lipca 2005, T.T. Koncewicz, A. Bodnar, *Kim jest asesor: sędzią czy urzędnikiem*, „Rzeczpospolita” 27 lutego 2006.

³⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 24 października 2007 roku, sygn. SK 7/06.

³⁵ Zob. http://www.interwencjaprawna.pl/interim_measures.html.

sku podjęto decyzję o wydaleniu go z terytorium Polski. Jednocześnie Federacja Rosyjska zwróciła się z prośbą o jego wydanie. Prezes Urzędu do spraw Cudzoziemców po rozpatrzeniu wniosku o przyznanie statusu uchodźcy wydał decyzję odmowną, która została podtrzymana przez organ odwoławczy, jakim jest Rada do spraw Uchodźców. Od decyzji Rady złożone zostało odwołanie do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego. W tym samym czasie w związku z wnioskiem Federacji Rosyjskiej, właściwy sąd orzekł o zgodzie na ekstradycję. 27 kwietnia 2007 roku Stowarzyszenie Interwencji Prawnej wystąpiło z wnioskiem do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka o zastosowanie środka tymczasowego (*interim measure*)³⁶ w postaci wydania władzom polskim zalecenia o wstrzymaniu procedury ekstradycyjnej na czas zakończenia postępowania przed Wojewódzkim Sądem Administracyjnym. Ostatecznie, 10 maja 2007 roku Trybunał przychylił się do wniosku³⁷. Drugim etapem działań litygacyjnych Stowarzyszenia było wystąpienie ze skargą przeciwko Polsce na naruszenie art. 3, art. 5 oraz art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Kolejnym przykładem działań litygacyjnych ukierunkowanych na pomoc o charakterze systemowym i zarazem indywidualnym jest sprawa Dariusza Sz. – dotycząca odpowiedzialności za organizację, bez uprzedniego zgłoszenia, tzw. zgromadzeń spontanicznych³⁸, które w swej istocie nie mogą być uprzednio notyfikowane właściwym władzom administracyjnym. Obwiniony był organizatorem dwóch spontanicznych manifestacji o charakterze pokojowym w związku z „obroną doliny rzeki Rospudy”. Po skierowaniu sprawy do sądu grodzkiego, wydany został wyrok nakazowy na podstawie art. 52 par. 1 pkt 2 k.w. uznający Dariusza Sz. winnym organizacji nielegalnej manifestacji.³⁹ Od wyroku złożony został sprzeciw przygotowany w ramach prac Programu Spraw Precedensowych.

Wskazany powyżej podwójny – systemowy i indywidualny – wymiar litygacji strategicznej niewątpliwie wpływa na jej popularność. Udzielając indywidualnej pomocy prawnej w konkretnej sprawie, organizacje społeczne mogą przyczynić się do poprawy sytuacji prawnej innych

³⁶ Zob. art. 39 Regulaminu Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

³⁷ Nr sprawy 18358/07.

³⁸ Pod pojęciem tym należy rozumieć zgromadzenia organizowane bez uprzedniego zawiadomienia w celu zaprotestowania „na gorąco”, zajęcia określonego stanowiska w związku z danym wydarzeniem ze sfery społecznej lub politycznej (np. reakcja na oświadczenie polityka, niespodziewaną wizytę zagranicznego gościa, uchwalenie ustawy), których istotą jest możliwość natychmiastowej reakcji na dane wydarzenie.

³⁹ Wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy – Śródmieścia w Warszawie IV Wydział Grodzki z 4 lipca 2007 roku, sygn. akt IV W 1792/07.

podmiotów. Wreszcie, przez nagłaśnianie niewłaściwych praktyk ujawnianych w czasie prowadzenia działań litygacyjnych, można skutecznie wpływać na poziom edukacji prawnej społeczeństwa.

Współpraca *pro bono*

Inną formą świadczenia pomocy prawnej przez aktywne zaangażowanie organizacji społecznej jest pomoc świadczona w ramach współpracy *pro bono*.

Istotą tej formy świadczenia pomocy jest przesunięcie ciężaru obsługi prawnej *sensu stricte* (tj. prowadzenia przewodu sądowego, reprezentacji, składania pism procesowych) na profesjonalny podmiot świadczący usługi prawnicze (np. prawników indywidualnych, duże kancelarie). Nie wyklucza to jednak całkowicie możliwości zaangażowania organizacji społecznej w daną sprawę, którego przejawem może być: przedstawienie opinii prawnej, nagłośnienie problematyki w mediach, monitorowanie postępowania. Sens pomocy prawnej udzielanej przez daną organizację wyraża się zatem w pierwszej kolejności w znalezieniu właściwego partnera *pro bono*, a następnie w podejmowaniu działań uzupełniających, do których zaliczyć należy również nagłośnienie problemu.

Współpraca organizacji pozarządowej i profesjonalnego prawnika może mieć charakter jednorazowy lub stały. W pierwszym przypadku będzie ona efektem porozumienia odnoszącego się do pojedynczej, konkretnej sprawy. Drugi – opiera się na wynegocjowanym porozumieniu, w ramach którego firma prawnicza lub prawnik indywidualny wyrażają gotowość udzielania pomocy prawnej dla określonych rodzajowo spraw lub prowadzenia spraw danej organizacji w ogóle.

Negocjacje w sprawie współpracy poprzedza zazwyczaj zaproszenie, wystosowane przez organizację społeczną, wzbogacone o informację o jej dotychczasowej działalności. W toku negocjacji przyszli partnerzy uzgadniają zakres swoich wzajemnych obowiązków. I tak, zobowiązaniu firmy prawniczej do prowadzenia danej sprawy *pro bono*, odpowiada najczęściej zobowiązanie organizacji społecznej do aktywnego współuczestnictwa w procesie (np. przez przedłożenie opinii prawnej), nagłaśniania danej problematyki, współpracy z mediami.

Inicjowaniu współpracy między organizacjami społecznymi a firmami prawniczymi sprzyjają zazwyczaj spotkania przy okazji konferencji⁴⁰,

---

⁴⁰ Zob. D. Sześciło, *Konferencja PSP: Rządy Prawa - gospodarka - prawa człowieka*, Biuletyn Informacyjny Programu Spraw Precedensowych HFPC, nr 6/2007, s. 4-5;

konkursów⁴¹ związanych z współpracą *pro bono* lub specjalnie tworzone zinstytucjonalizowane platformy.

Przykładem zinstytucjonalizowanej formy, ułatwiającej nawiązywanie współpracy, jest Centrum *Pro Bono*, które zostało stworzone w ramach działalności Fundacji Uniwersyteckich Poradni Prawnych, przy wsparciu Programu „Obywatel i Prawo III”⁴². Zadaniem projektu jest stworzenie sieci współpracy pomiędzy kancelariami a organizacjami społecznymi poprzez: (i) pośredniczenie w przedstawianiu firmom prawniczym spraw zgłoszonych przez organizacje społeczne, (ii) gromadzenie i publikowanie przykładów dobrych praktyk działalności *pro bono*, (iii) działalność wydawniczą (np. publikowanie zbiorów opracowanych strategii wraz z komentarzami, wydawanie propozycji ankiet, scenariuszy działań).

Od kilku lat pomocy prawnej – przez współpracę z kancelariami *pro bono* – udziela Program Spraw Precedensowych Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka. Współpracą objęte są między innymi: (i) sprawa dyrektora Centralnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli odwołanego niezgodnie z prawem przez ministra edukacji Romana Giertycha⁴³, (ii) sprawa niepowołania przez Prezydenta RP sędziów wskazanych przez Krajową Radę Sądownictwa⁴⁴, (iii) sprawa dyskryminacji kobiet ze względu na wiek w Polskim Radiu S.A.

Świadczenie pomocy prawnej przy wykorzystaniu współpracy *pro bono*, zasługuje na aprobatę, albowiem wzajemne zbliżenie organizacji społecznych i firm prawniczych pomaga w: (i) budowaniu profesjonalnego i sprawnego systemu pomocy osobom potrzebującym, (ii) nagłaśnianiu i zwalczaniu niewłaściwych praktyk, (iii) poszerzaniu przestrzeni aktywnego zaangażowania prawników w działalność na rzecz dobra publicznego⁴⁵.

M. Bernatt, D. Pudzianowska, *Europejskie Forum Pro Bono*, Biuletyn Informacyjny Programu Spraw Precedensowych HFPC, nr 10/2007, s. 4–5.

⁴¹ Zob. Organizowany przez Fundację Uniwersyteckich Poradni Prawnych konkurs „Prawnik *Pro Bono* Roku”, w ramach którego nagradzana jest aktywność na rzecz interesu publicznego oraz zaangażowanie i wkład na rzecz potrzebujących. Konkursowi patronują: Naczelna Rada Adwokacka i Krajowa Rada Radców Prawnych (szczegóły na: www.centrumprobono.pl/pl/prawnik).

⁴² Zob. www.centrumprobono.pl.

⁴³ D. Sześciło, A. Bodnar, *Mirosław Sielatycki odwołany niezgodnie z prawem*, Biuletyn Informacyjny Programu Spraw Precedensowych HFPC, nr 6/2007, s. 1–2.

⁴⁴ J. Lora, A. Bodnar, *Prezydent nie skorzystał z prerogatywy*, Biuletyn Informacyjny Programu Spraw Precedensowych HFPC, nr 10/2007, s. 3–4.

⁴⁵ *Deklaracja Prawników na rzecz działań pro publico bono*, Trybunał Konstytucyjny, Warszawa, 22 czerwca 2007 roku.

Monitoring rozpraw

Pomoc prawna, bezpośrednio angażująca organizacje społeczne, może również polegać na obserwowaniu toczących się postępowań przez przedstawicieli danej organizacji. Prowadzenie monitoringu nie jest regulowane prawnie i nie wymaga oficjalnego przystąpienia do sprawy. Monitoring opiera się na zasadzie jawności. Głównym jego celem jest umacnianie przejrzystości działań organów władzy publicznej. Zebrane zaś na jego podstawie dane służą często jako podstawa dla raportów, badań oraz indywidualnej pomocy prawnej⁴⁶.

Prowadzone monitoringi obejmują szeroki zakres przedmiotowy. Przykładowo można wskazać na obserwacje (i) aresztów pod kątem zachowania praw cudzoziemców⁴⁷, (ii) sądów gospodarczych pod kątem sprawności procesu i zachowania prawa do sądu, (iii) posiedzeń sądów penitencjarnych⁴⁸, (iv) sądów karnych pod kątem zachowania zasady równości broni i prawa do sądu⁴⁹, (v) przestrzegania w postępowaniu sądowym praw człowieka w stosunku do ofiar handlu ludźmi⁵⁰.

Istotnym celem monitoringów jest pobudzanie inicjatyw lokalnych do obserwowania miejscowych sądów, poszerzanie wiedzy na temat działalności wymiaru sprawiedliwości oraz podnoszenie kultury orzekania i pracy sędziów.

Poradnictwo prawne

Inną formą udzielania pomocy prawnej przez organizacje społeczne jest prowadzenie poradnictwa prawnego o charakterze ogólnym (nieograniczonym przedmiotowo) lub wyspecjalizowanym. Poradnictwo to polega głównie na: (i) objaśnianiu znaczenia istotnych w danej sprawie przepisów oraz ich skutków prawnych, (ii) objaśnianiu urzędowej kore-

---

⁴⁶ Np. przez przystąpienie do postępowania w II instancji celem ochrony praw człowieka i dla dobra wymiaru sprawiedliwości, po uprzednim stwierdzeniu nieprawidłowości ujawnionych w czasie monitoringu.

⁴⁷ Sprawozdanie merytoryczne z działalności Stowarzyszenia Interwencji Prawnej w roku 2006, s. 4–5.

⁴⁸ Sprawozdanie merytoryczne z działalności Stowarzyszenia Interwencji Prawnej w roku 2006, s. 10.

⁴⁹ Zob. Program Courtwatch Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.

⁵⁰ Realizowany w 2007 roku przez Fundację La strada projekt obejmował sprawy zakończone z lat 1995–2006 z terenu całej Polski.

spondencji, (iii) wskazaniu możliwych ewentualnych dróg postępowania, (iv) wyjaśnianiu celowości wnoszenia skarg lub pozwów.

Poniżej przedstawione zostały przykłady organizacji społecznych udzielających porad prawnych w ramach ogólnej działalności obywatelskiej.

Biura Porad Obywatelskich

Od 1996 roku w Polsce działają – wzorowane na brytyjskich Citizens Advice Bureaux – Biura Porad Obywatelskich (dalej: BPO), których głównym zadaniem jest udzielanie bezpłatnych porad obywatelskich osobom potrzebującym⁵¹. Ponadto celem działania BPO jest: (i) rozwijanie i propagowanie postaw społecznych oraz inicjatyw lokalnych, (ii) upowszechnianie praw kobiet, (iii) promocja wolontariatu, (iv) prawnicza działalność informacyjna⁵². Obecnie w różnych miastach działają 32 BPO, które zrzeszone są w Związku Biur Porad Obywatelskich (dalej: ZBPO).

Przedmiotowy zakres działalności BPO obejmuje poradnictwo z zakresu między innymi: (i) prawa lokalowego, (ii) prawa pracy, (iii) ubezpieczeń społecznych, (iv) szeroko rozumianej sfery relacji między obywatelami a instytucjami państwowymi, (v) funkcjonowania systemu świadczeń rodzinnych. BPO świadczą pomoc nieodpłatnie bez względu na sytuację finansową potrzebującego.

Istotą poradnictwa BPO jest brak bezpośredniego zaangażowania w sprawę. BPO nie angażują się w postępowania sądowe, nie prowadzą spraw w formie litygacji strategicznej ani współpracy *pro bono*. Doradcy kierują się przede wszystkim autonomią klienta, wskazując na różne możliwości rozwiązywania problemu. BPO są więc swoistym prawnym „lekarzem pierwszego kontaktu”, który pomaga w zdiagnozowaniu problemu i w razie potrzeby wskazuje drogę do specjalisty⁵³. Wśród zalecanych klientom środków najczęściej pojawiają się: (i) przedstawienie sprawy Rzecznikowi Praw Obywatelskich, (ii) powiadomienie właściwego ministra, (iii) nagłośnienie sprawy w mediach, (iv) zawiadomienie właściwych z uwagi na przedmiot sprawy organów lokalnej administracji publicznej⁵⁴.

---

⁵¹ Ł. Bojarski, *Dostępność nieodpłatnej pomocy prawnej. Raport z monitoringu*, Warszawa 2003, s. 230.

⁵² Zob. <http://www.zbpo.org.pl/page/pl/>.

⁵³ B. Wróblewski, *Nie musisz dziedziczyć długów*, „Gazeta Wyborcza” 3 czerwca 2006.

⁵⁴ Związek Biur Porad Obywatelskich raport za 2004 roku, s. 29-42. (http://www.zbpo.org.pl/page/pl/o_nas/co_robimy/raporty/).

O popularności tej formy udzielania pomocy prawnej może świadczyć niesłabnące zainteresowanie klientów Biur. Liczba porad udzielanych przez BPO wykazuje tendencję wzrostową i wynosiła kolejno: w 2001 roku – 18 297 porad, w 2002 roku – 31 443 porad, w 2003 roku – 32 555 porad⁵⁵, w 2004 roku – 29 450 porad⁵⁶.

Uniwersyteckie Poradnie Prawne

Osoby niezamożne, potrzebujące porady prawnej mogą ponadto zgłaszać się do Uniwersyteckich Poradni Prawnych, zwanych też „klinikami prawa” (*legal clinics*), działających na różnych uniwersytetach i szkołach wyższych⁵⁷. Wzorowane na poradniach działających przy amerykańskich szkołach prawa⁵⁸ skupiają studentów-wolontariuszy, którzy pod opieką merytoryczną pracowników naukowych oraz praktyków udzielają nieodpłatnych porad⁵⁹.

Przedmiotowy zakres działań poradni prawnych jest niezwykle szeroki i obejmuje sprawy: (i) karne, w szczególności sprawy tymczasowo aresztowanych, (ii) rodzinne, także rozwodowe, alimentacyjne i o ustalenie ojcostwa, (iii) spadkowe, (iv) z zakresu prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, (v) z zakresu prawa lokalowego i spółdzielczego, także: eksmisje, (vi) sprawy uchodźców i cudzoziemców, (vii) cywilne, w szczególności z zakresu prawa zobowiązań i prawa rzeczowego⁶⁰. Ponadto Uniwersyteckie Poradnie Prawne zajmują się również sprawami z zakresu prawa finansowego i podatkowego.

Udzielanie pomocy prawnej odbywa się wedle ściśle ustalonego schematu postępowania⁶¹, którego efektem jest przygotowana przez stu-

⁵⁵ Związek Biur Porad Obywatelskich raport za 2003 roku, s. 10 (http://www.zbpo.org.pl/page/pl/o_nas/co_robimy/raporty/).

⁵⁶ Związek Biur Porad Obywatelskich raport za 2004 roku, s. 26 (http://www.zbpo.org.pl/page/pl/o_nas/co_robimy/raporty/).

⁵⁷ Na temat historii ruchu klinicznego w Polsce zob. G. Krzywkowska, M. Gawarecka, G. Wiaderek, F. Czerniaki, *Uniwersyteckie poradnie prawne, biura pomocy obywatelskiej – raport dla Fundacji im. St. Batorego*, Warszawa 1999, s. 5 i n.; Ł. Bojarski, *Raport...*, s. 233 i n.

⁵⁸ Szerzej zob. J. Kuźmicka-Sulikowska, R. Gołąb, *Forma organizacyjno-prawna studenckich poradni prawnych*, *Klinika* nr 3/2007, s. 8–13.

⁵⁹ H. Nieć, *Strategia nadzorowania pracy uniwersyteckiej poradni prawnej działającej na rzecz uchodźców*, *Klinika* nr 1/2000, s. 243 i n.

⁶⁰ *Studenckie Poradnie Prawne. Podsumowanie działalności za rok akademicki 2005/2006*, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, s. 11–27.

⁶¹ Zob. J. Ciapała, *Świadczenie pomocy prawnej przez poradnię*, *Studencka Poradnia Prawna. Idea, organizacja, metodologia*, Warszawa 2005, s. 125 i n.

dentów pisemna opinia prawna⁶². Do podstawowej formy, jaką jest opinia, dołączane są często sporządzone przez studentów pisma procesowe: pozwy (np. o zapłatę, o alimenty), odpowiedzi na pozwy, sprzeciwy od nakazów zapłaty i wyroków zaocznych. Praktykowane jest dołączanie do zaprojektowanych pism procesowych załączników informacyjnych na temat zasad i terminów jego wnoszenia.

Ponadto udzielana pomoc może polegać na towarzyszeniu klientowi w urzędzie lub sądzie. Celem jest objaśnienie sensu obowiązujących przepisów, pouczeń oraz należyte poinformowanie o prawach przysługujących w danej sytuacji klientowi. Ten rodzaj pomocy nie może jednak polegać na zaangażowaniu merytorycznym oraz reprezentacji klienta.

Udzielana w poradniach pomoc może mieć także charakter pozamerytoryczny, tj. informacji o adresach, telefonach instytucji publicznych, organizacji społecznych i charytatywnych, właściwych z uwagi na sytuację potrzebującego.

Pomimo iż nadrzędnym celem funkcjonowania Uniwersyteckich Poradni Prawnych jest alternatywna wobec klasycznego wykładu forma nauki prawa, poprzez kontakt studentów z praktycznymi problemami⁶³, kliniki prawa odgrywają znaczącą rolę wśród podmiotów świadczących poradnictwo prawne. Świadczy o tym utrzymująca się na wysokim poziomie liczba wpływających spraw, która kolejno wynosiła: 7421 (w roku akademickim 2004/2005), 9833 (w roku akademickim 2005/2006), 9399 (w roku akademickim 2006/2007)⁶⁴. Systematycznie zwiększa się również liczba poradni (obecnie działają 24 punkty w 15 miastach), współpracujących studentów (w ostatnim roku zanotowano wzrost o 2% w stosunku do roku 2005/2006) oraz pracowników naukowych (jest ich o 10% więcej w stosunku do roku 2005/2006)⁶⁵.

Postępujący rozwój ruchu klinicznego w Polsce wspiera, powstała w 2002 roku, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych (dalej: FUPP)⁶⁶. Udzielana przez nią pomoc ma charakter zarówno finansowy, jak i merytoryczny. Ponadto FUPP zajmuje się wypracowywaniem jednolitych standardów pracy poradni.

---

⁶² Zob. M. Królikowski, F. Wejman, *Standardy pracy nad opinią prawną w poradni prawnej*, *Klinika* nr 3/2007, s. 18 i n.

⁶³ Zob. też. A. Ignaciuk, *Działalność kliniczna a potrzeba szkoleń w zakresie udzielania pomocy prawnej przez studenta*, *Klinika* nr 2/2007, s. 12.

⁶⁴ Studenckie Poradnie Prawne. Podsumowanie działalności za rok akademicki 2006/2007, Fundacja Uniwersyteckich Poradni Prawnych, s. 7.

⁶⁵ Tamże, s. 6.

⁶⁶ Zob. <http://www.fupp.org.pl/>.

Zakres i charakter spraw objętych obywatelskim poradnictwem prawnym świadczy o wysokim zapotrzebowaniu na tego typu rodzaj pomocy, zwłaszcza wobec braku zinstytucjonalizowanego państwowego systemu doradztwa dla najuboższych. Działające poradnie prawne stanowią istotne dopełnienie systemu bezpośredniej pomocy prawnej udzielanej przez wybrane organizacje społeczne przy wykorzystaniu litygacji strategicznej lub współpracy *pro bono*. Dla sprawnego funkcjonowania systemu niezbędny jest rozwój wzajemnej współpracy pomiędzy samymi organizacjami oraz między organizacjami a instytucjami państwa np. Rzecznikiem Praw Obywatelskich lub właściwymi ministrami.

Od 2002 roku obywatelskie poradnictwo prawne świadczy również Poradnia Prawna Fundacji Akademia Iuris (dalej FAI), działająca w ramach metodologii uniwersyteckich poradni prawnych. Początkowo ograniczona do wybranych dzielnic Warszawy (13 punktów pomocy), działalność FAI szybko objęła swoim zakresem Lublin (1 punkt konsultacyjny) i Kraków (4 punkty pomocy).

System poradnictwa FAI oparty jest głównie na działalności wolontariuszy⁶⁷ – studentów, którzy w wyznaczonych dniach i godzinach udzielają porad potrzebującym. W przypadku materii wykraczającej poza informację o prostych, dostępnych środkach prawnych doradcy obowiązani są skonsultować się ze współpracującymi z poradniami prawnikami. Służą temu spotkania seminaryjne. Podobnie jak w przypadku działalności BPO, doradcy FAI nie mogą reprezentować klientów w sądzie oraz nie korzystają z instrumentów litygacji strategicznej.

Przedmiotowy zakres działalności FAI obejmuje poradnictwo w sprawach z zakresu: (i) prawa i postępowania cywilnego (z wyjątkiem spraw gospodarczych), (ii) prawa spadkowego, (iii) prawa rodzinnego (z wyjątkiem spraw rozwodowych i separacyjnych), (iv) prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, (v) prawa lokalowego, spółdzielczego i meldunku, (vi) prawa i postępowania karnego, (vi) prawa i postępowania administracyjnego⁶⁸.

Świadczone przez FAI poradnictwo obywatelskie cieszy się wysokim zainteresowaniem, czego dowodzi fakt, iż w pierwszym półroczu 2007 roku udzielono 2118 porad prawnych (przyjęto zaś 1475 nowych spraw)⁶⁹, podczas gdy w całym 2005 roku odbyło się 3518 konsultacji (z czego przyjęto 1908 nowych spraw):

⁶⁷ W okresie od stycznia do czerwca 2007 roku w ramach FAI działało 238 wolontariuszy. (zob. Zestawienie danych statystycznych Poradni Prawnej styczeń – czerwiec 2007 na podstawie raportów z punktów porad, s. 3).

⁶⁸ Zob. <http://www.academiaiuris.pl/news.php>.

⁶⁹ Zestawienie danych statystycznych Poradni Prawnej styczeń – czerwiec 2007 na podstawie raportów z punktów porad, s. 2.

Oprócz wymienionych powyżej organizacji poradnictwo prawne świadczy również Fundacja Instytut na rzecz Państwa Prawa (588 porad udzielonych w 2007 roku). Przedmiotowy zakres działalności obejmuje: (i) prawo cywilne (358 spraw), (ii) prawo rodzinne (153 spraw), prawo administracyjne (64 spraw), (iv) prawo ubezpieczeń społecznych (73 spraw)⁷⁰.

Wyspecjalizowana działalność obywatelska w zakresie udzielanej pomocy prawnej

Jak wskazano na wstępie, przez wyspecjalizowaną działalność obywatelską autorzy rozumieją sprofilowane przedmiotowo poradnictwo prawne, z uwagi na specjalistyczny charakter organizacji społecznej, która takiego poradnictwa udziela. Tego rodzaju pomoc prawna ma szczególnego rodzaju znaczenie. Organizacje, skupiając swoje cele na wybranej grupie, najlepiej znają problemy swoich podopiecznych. Stąd też ich pomoc jest najbardziej skuteczna. Poradnictwo, świadczone przez takie organizacje, ma charakter kompleksowy, a doradztwo prawne często powiązane jest z pomocą psychologiczną czy pomocą socjalną. W wielu przypadkach organizacje pozarządowe są głównym i niemalże jedynym źródłem jakiegokolwiek pomocy prawnej dla swoich podopiecznych.

Z obszarów tematycznych, w których najczęściej organizacje pozarządowe odgrywają opisaną wyżej rolę, wymienić można:

- prawa kobiet (tytułem przykładu wymienić tu można działalność Fundacji Centrum Praw Kobiet⁷¹, Fundacji La Strada specjalizującej się w problematyce handlu kobietami⁷² czy Fundacji Rodzić po Ludzku, która prowadzi poradnictwo w zakresie problematyki związanej z ciążą i rodzinami dziecka);

---

⁷⁰ Informacja o Bezpłatnym Poradnictwie Prawnym dla osób niezamożnych w okresie: styczeń–grudzień 2007. Dane Fundacji Instytut na rzecz Państwa Prawa.

⁷¹ W 2006 roku Fundacja udzieliła pomocy prawnej w 3938 sprawach 2970 kobiet. Charakter udzielonej pomocy obejmował poradnictwo i informację prawną oraz towarzyszenie klientkom Fundacji w sądach. Ponadto Fundacja prowadziła działalność edukacyjną w formie otwartych spotkań (18 spotkań) oraz szkoleń na temat przemocy w rodzinie oraz publikacji poradników i informatorów na temat praw kobiet (zob. Sprawozdanie z działalności Fundacji Centrum Praw Kobiet za 2006 rok).

⁷² W okresie 2006 – 2007 Fundacja świadczyła pomoc prawną w formie: (i) indywidualnych spotkań (170 spotkań), (ii) konsultacji telefonicznych (152 konsultacje), (iii) konsultacji w formie elektronicznej (20 porad), (iv) sporządzenia pism procesowych (56 pism) [zob. Informacja Fundacji La Strada: Pomoc prawna i inne aktywności na polu prawnym w latach 2006–2007, Warszawa, styczeń 2008 roku].

- prawa mniejszości narodowych (szczególnie aktywne są organizacje romskie);
- prawa uchodźców (oprócz wymienionych wyżej: Stowarzyszenia Interwencji Prawnej i Centrum Pomocy Prawnej wspomnieć należy o działalności Polskiej Akcji Humanitarnej, Caritas Polska oraz Fundacji Instytut na rzecz Państwa Prawa⁷³);
- prawa związane z problemem zaginięcia. W dziedzinie tej wyspecjalizowała się Fundacja Itaka⁷⁴. Fundacja udziela porad osobom zaginionym oraz ich rodzinom w formie elektronicznej, listownej, informacji udzielanej podczas stałych dyżurów;
- prawa dzieci (tu wspomnieć można o działaniach podejmowanych przez Fundację Dzieci Niczyje, Fundację Mederi⁷⁵, Komitet Ochrony Praw Dziecka);
- prawa osób niepełnosprawnych (w tym obszarze działa bardzo wiele organizacji, wspomnieć tu można między innymi o Centrum Informacyjnym – utworzonym przez Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji – oferującym kompleksową pomoc, pomocy oferowanej przez wyspecjalizowane organizacje np. Polski Związek Niewidomych, Polski Związek Głuchych, Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym i wiele innych);
- prawa ofiar przestępstw (Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia”, Stowarzyszenie przeciwko Zbrodni im. Jolanty Brzozowskiej).

Szczególna wartość pomocy prawnej, świadczonej przez wskazane przykładowo wyżej organizacje, polega też na tym, że organizacje te czę-

---

⁷³ W 2006 roku Fundacja udzieliła pomocy prawnej w 360 sprawach uchodźcom z Federacji Rosyjskiej, Ukrainy, Kazachstanu i Białorusi. Formą pomocy były: (i) pomoc w przygotowaniu odwołań od decyzji organów administracyjnych, (ii) przygotowanie skarg na decyzje administracyjne, (iii) aktywne uczestnictwo w tzw. wywiadach statusowych, (iv) udzielanie informacji o obowiązkach i prawach w trakcie procedury nadania statusu uchodźcy. (zob. Informacja Fundacji Instytut Na Rzecz Państwa Prawa za okres 1 marca 2006 – 28 grudnia 2006 roku, Warszawa, styczeń 2008 roku).

⁷⁴ W 2007 roku do Fundacji zgłoszono ponad 110 nowych spraw, z których zakończono około 60% (zob. Pomoc prawna udzielana przez Fundację ITAKA – Centrum Poszukiwań Ludzi Zaginionych, Warszawa, styczeń 2008 roku).

⁷⁵ W ramach pomocy o charakterze informacyjno-edukacyjnym Fundacja: (i) prowadziła szkolenia tematyczne (16 szkoleń w okresie od 31 marca 2006 roku do 17 grudnia 2007 roku), (ii) zorganizowała dwie konferencje naukowe poświęcone problematyce krzywdzenia dzieci, (iii) zrealizowała 18 programów o charakterze badawczym i pomocowym; w tym: Grant Fundacji im. St. Batorego: Stała pomoc prawna dotycząca problemów związanych z dziećmi. (zob. Informacja o zakresie i charakterze działalności Fundacji Mederi w latach 2006–2007, Warszawa, styczeń 2008 roku).

sto wprowadzają, w ramach swojej pracy związanej z pomocą prawną, nowe instrumenty i narzędzia. Tytułem przykładu podać tu można instytucję opiekuna ofiary, którą propaguje Fundacja Dzieci Niczyje w stosunku do dzieci ofiar przestępstw, czy świadków przestępstw (opiekun-wolontariusz opiekuje się dzieckiem prawnie i psychologicznie od początku sprawy i towarzyszy mu w ramach wszystkich procedur prawnych)⁷⁶ czy też instytucje self-adwokatów, którą stara się wprowadzać Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym.

Przedstawiony wyżej ogólny zarys problematyki pomocy prawnej udzielanej przez organizacje pozarządowe pokazuje szeroki wachlarz oferowanego przez organizacje wsparcia. Jego skala i znaczenie systematycznie rośnie. Głównymi bolączkami, z którymi borykają się organizacje, są zwiększające się koszty prowadzonej działalności i związane z tym braki wyspecjalizowanej kadry, koniecznej do prowadzenia profesjonalnych działań z obszaru pomocy prawnej. Przy okazji analizy zakresu i form pomocy prawnej, świadczonej przez instytucje trzeciego sektora, autorzy chcieliby zwrócić także uwagę na potrzebę usystematyzowanych badań w tej dziedzinie, aby jak najpełniej wykorzystać potencjał organizacji i czerpać z dobrych praktyk i instrumentów przez nie wypracowanych.

---

⁷⁶ Bliżej: J. Podlewska, *Założenia programu Opiekun dziecka ofiary przestępstwa i jego realizacja na terenie Warszawy*, „Dziecko krzywdzone” 2007, nr 3, s. 115–117.